

Statsfængslet i Vridsløselille

– et idéhistorisk monument i Albertslund

Af Niels Geckler

Historiker, leder af Lokalhistorisk Samling for Albertslund, samt skribent, tidligere underviser m.m.

Det er næppe forkert at sige, at Vridsløselille Statsfængsel er Albertslund kommunes mest kendte bygning ude omkring hos hr. og fru Danmark.

Om end stadig imponerende, så gør den dog næppe helt samme indtryk, som det gjorde på Illustreret tidendes skribent, der ved åbningen beskrev det som "et af de smukkeste offentlige Bygningsarbejder". Der var da også dengang tale om et banebrydende prestigeprojekt i såvel ideologisk som teknisk henseende¹.

Nye straffeprincipper

Bygningen af forbedringsanstalten, som det kaldtes, i 1859 var, sammen med straffeanstalten i Horsens seks år tidligere, kronen på en omlægning af det danske fængselsvæsen. Disse to anstalter repræsenterede hver sit princip, opkaldt efter anstalter i de to amerikanske byer Auburn og Philadelphia. Begge byggede på isolation, hårdt arbejde og disciplin. Tanken var, at fangerne havde en dårlig indflydelse på hinanden, som måtte undgås og erstattes af religiøs påvirkning, uddannelse, samtaler med moralsk sunde individer, og ikke mindst: Tid til uforstyrret at granske sin sjæl. På den måde skulle forbryderne blive bedre mennesker.

¹ Scharff Smidt, Peter: *Moralske Hospitaler*, (Forum, 2003) s. 182.

I Auburn tillod man fangerne at arbejde i fællesskab om dagen, dog i total tavshed, hvilket gav mulighed for fabriklignende produktion. Den slags kompromisser med princippet om total isolation indgik man ikke i Philadelphia, hvor fangerne tilbragte al tid alene i cellen, herunder også arbejdede her.²

Der udspandt sig en livlig debat mellem fortalere for de to principper, men det stod klart at der skulle brydes med tidligere tiders "uciviliserede" korporlige straffe og den religiøse tilgang til forbrydelse og straf skulle, som i andre samfundsforhold, erstattes af rationalitet og videnskab.³

² Ibid. s 90-97.

³ Ibid. s 30-4309

I sidste ende blev der opført institutioner af begge typer i Danmark, Philadelphia-modellen som forbedringsanstalt for dømte med kortere straffe, Aubyrn-modellen som tugthuse for langtidsfanger.

Forventningerne til forbedringsanstalten var høje. Således udtalte Kaalund, den første lærer på Vridsløselille forbedringshus:

"Thi Afsondringen forebygger ikke alene en yderligere Demoralisation og fremkalder af sig selv en mere levende Erkjendelse og en dybere Anger, men den letter og fremmer Forbedringsforsøg væsentligst derved, at fangerne kunne undergives en individuel Behandling, hver efter sin særegne Personlighed".⁴

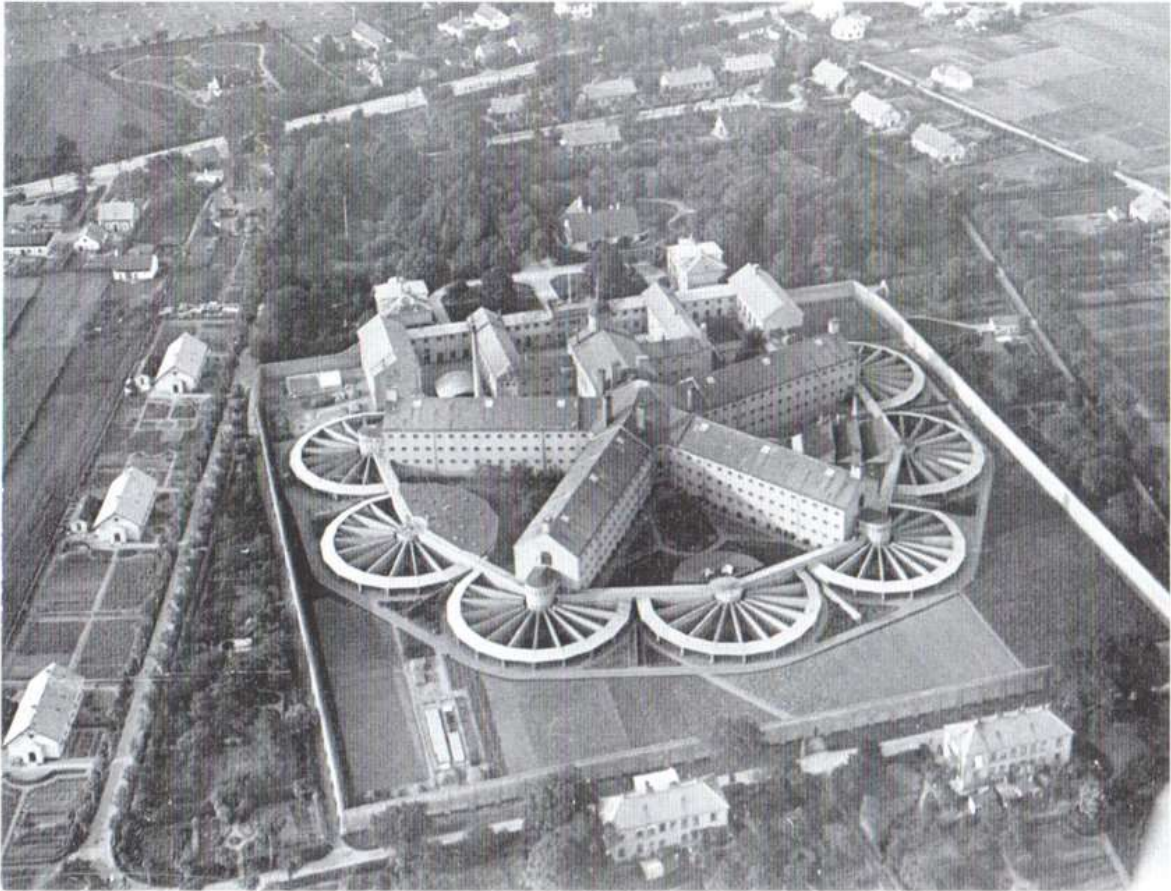
Fængslets indretning

Grundlæggerne var på studiebesøg i udlandet inden byggeriet blev sat i gang for at bese allerede eksisterende institutioner af denne type så man kunne lade sig inspirere.

Overordnet set var anstalten anlagt som en femtakket stjerne, hvor en fløj rummede administrationslokaler med mere, mens de fire andre fløje hver rummede ca. 100 celler. De fire cellefløje, der var tre etager høje, var åbne ind mod en central hal og der var ingen adskillelse mellem etagerne, kun smalle svalegange langs væggen ind til cellerne.

Modsat tidligere fængsler var cellerne kun beregnet til at rumme en fange i hver. Der var ingen fælleslokaler, selv kirken og skolestuen var indrettet med små adskilte båse til hver enkelt fange, som på den måde forhindrede i kontakt med andre end læreren/præsten, ligesom gårdturen afvikledes individuelt i smalle gårde, der "strålede" ud fra et opsynstårn i en halvcirkel.

⁴ Beretning om straffeanstaltens tilstand 1858-63 s. 45.

Fængslet fra syd omkring 1920.

Udformningen tjente dels det formål at muliggøre den konstante isolation af den enkelte fange, dels at gøre bygningen overskuelig, så bevogtningsopgaven kunne klares af så få betjente som muligt, samtidig med at fangerne til en hver tid skulle kunne overvåges.⁵

Anstalten var forsynet med centralvarme, hver celle havde vandkloset, der på den tid var en uhørt luksus, og gasbelysning, blot 6 år efter landets første gasværk var taget i brug i Odense og 2 år efter at hovedstaden havde fået noget sådant. Fængslet havde derfor som noget helt unikt sit eget gasværk.⁶

⁵ Andersen, Eli: Forbedringshuset i Vridsløselille (Dansk Fængselsforbund, 1982) s. 9, Scharff Smidt s. 171.

⁶ Scharff Smidt s. 182.

Stort byggeri på en bar mark

Det skilte sig i øvrigt ud ved at være landets første fængsel uden for en købstad. Ved opførelsen var der slet ikke den bebyggelse omkring fængslet vi kender i dag. Tvært imod var det nødvendigt at opføre boliger til fængselsfunktionærerne for at afbøde den værste boligmangel. Snart kom tyngden i byudviklingen i området til at ligge omkring fængslet.⁷

Byggeriet påbegyndtes i 1856. 20. december 1859 var fængslet, om ikke helt færdigt, så dog parat til at modtage den første portion fanger, 57 mand, der passende kunne deltage i den endelige færdiggørelse af byggeriet. Allerede 28. december kom Hans majestæt Frederik 7. forbi på besigtigelse sammen med netop afgåede justitsminister C. E. Rowitt og overinspektør for fængselsvæsenet C. N. David, og 23. januar aflagde rigsdagens medlemmer besøg.⁸

Dette store byggeri gik ikke fri af det i dag velkendte fænomen med skridende budgetter i større offentlige byggeprojekter. Oprindeligt havde man budgetteret med en sum af 550.000 rigsdaler. Inden byggeriet stod færdigt havde man dog brugt 165.000 rigsdaler ud over det budgetterede, altså en overskridelse på ca. 30 %.

Der blev derfor i 1860 af folketinget nedsat en kommission, der skulle undersøge årsagerne til overskridelsen.. Undersøgelseskommissionen mente dog i sidste ende ikke, at nogen burde drages til ansvar, da budgetoverskridelsen skyldtes regnefejl i budgettet, generelle prisstigninger samt ændringer og forbedringer i byggeriet under vejs. Men selvom undersøgelseskommissionen ikke fandt ulovligheder leverede de dog en kraftig kritik af bygningskommissionens egenrådige fremfærd.⁹

⁷ Sorenus, Peter: Kulturhistorisk Oversigt, Københavns Amt, Nyere Tid (Københavns Amt, 1999) s. 47.

⁸ Scharff Smidt s. 182.

⁹ Kildemoes, Vagn: Statsfængslet i Vridsløselille, Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab nr. IV 1959 s. 11, Scharf Smidt s. 172.

"Centralen" og de åbne cellefløje.

Isolationsprincippets fallit

Man måtte konstatere at den totale isolation ikke fungerede efter hensigten, idet de indsatte, snarere end at blive bedre mennesker, i stort tal led psykisk skade i større eller mindre omfang. Noget man faktisk allerede havde konstateret i blandt andet USA og England, da Vridsløselille blev taget i brug, men nu var pengene brugt og institutionen opført...¹⁰

Desuden var det småt med påvirkning fra præsten og andre, der skulle dele sparsom tid mellem mange indsatte. Principperne blev derfor med tiden blødt op. Masketvang ophørte i 1924, hvorefter den enkelte fange dog stadig kunne vælge at bære masken.

¹⁰ Scharff Smidt s. 180-81.

mellemløbetiden tog etableringen af værksteder, hvor fangerne arbejdede i større hold, fart.¹¹

Den sidste rest af isolationsprincippet forsvandt ved en række ombygninger, der stod på over en længere årrække fra starten af 1960'erne, hvor der blev lavet etageadskillelser i cellefløjene og vægge ud mod den centrale hal, og indrettet fællesarealer til fangerne på de enkelte afdelinger, der opstod ved disse adskillelser.¹²

¹¹ Andersen, Eli s. 79-93.

¹² Andersen, Eli s. 12-15.